

Сергій ШАНДРУК

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Serhiy Shandruk

THE CONCEPT OF DEVELOPMENT OF FUTURE PSYCHOLOGISTS' PROFESSIONAL CREATIVE ABILITIES

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.01.035>

УДК: 159.923 : 378.4

ВСТУП

Актуальність проблемного поля дослідження. На сучасному етапі розвитку України потрібні високопрофесійні творчі фахівці, що зумовлено стрімкими змінами у соціально-економічній сфері суспільного життя країни. Виникає питання докорінної зміни системи підготовки майбутніх професіоналів, котра має орієнтуватися на виклики повсякдення і передбачати їх продуктивне розв'язання в майбутньому. Передусім це стосується фахівців соціогуманітарної сфери, які відповідальні за сприятливий психологічний клімат в українському суспільстві. Водночас для вирішення саме цих складних завдань неодмінно залучатимуться психологи з метою надання відповідної допомоги різним верствам населення та своєчасного попередження прогнозованих відхилень у психосоціальному розвитку осіб різних статі і віку. До фахівців психологічного профілю істотно зростають вимоги стосовно їх підготовленості до фахового практикування в нових умовах та спроможності до професійного креативного вчинення. У зв'язку з цим докорінного трансформування потребує система підготовки психологів-професіоналів, що передбачає широке застосування інноваційно-продуктивних форм, методів і засобів розвитку їх професійних творчих здібностей задля зре-

алізування креативного потенціалу як у навчанні, так і в подальшому трудовому житті. Звідси постає дослідницьке завдання створення теоретичної концепції становлення творчої особистості сучасного фахівця та з'ясування психодідактичних умов її практичного впровадження.

У психологічній науці з різних теоретичних позицій досліджено проблеми активізації творчої пошукової активності учнів та студентів (А.М. Алексюк, Л.К. Величченко, О.М. Матюшкін, В.О. Моляко, С.М. Симоненко, Б.Г. Скорморовський, С.Л. Рубінштейн, А.В. Фурман, О.Я. Чебикін, та ін.), розвитку інтелектуальних і творчих спроможностей особистості (Дж. Гілфорд, В.Д. Дружинін, Г.С. Костюк, Н.С. Лейтес, О.П. Саннікова, М.Л. Смульсон, О.Б. Хомуленко, Т.М. Яблонська та ін.), становлення творчої особистості (Д.Б. Богоявленська, Л.П. Журавльова, З.С. Карпенко, В.В. Рибалка, В.А. Роменець, Е.П. Торранс, В.М. Ямницький та ін.), інноваційних моделей проблемного та проблемно-діалогічного (А.В. Брушлинський, Л.К. Величченко, І.О. Ільницька, І.Я. Лернер, М.І. Махмутов, П.І. Підкасістий, В.І. Подшивалкіна та ін.) і модульно-розвивального (А.В. Фурман, О.Є. Фурман, А.Н. Гірняк та ін.) навчання, психологічного змісту, форм і методів підготовки фахівців соціономічних професій (Ж.П. Вірна, М.Й. Казанжи,

Ю.Б. Максименко, А.В. Массанов, В.Г. Панок, Е.О. Помиткін, В.В. Рибалка, М.І. Томчук, А.А. Фурман, В.М. Чернобровкін, Н.Ф. Шевченко та ін.). Воднораз в указаних дослідженнях недостатньо розкрито питання специфіки, закономірностей та організації інноваційно-пошукової діяльності майбутніх фахівців-психологів, зокрема розвитку в них професійних творчих здібностей. Отже, виникає потреба у створенні цілісної психологічної картини становлення творчої особистості професіонала у сфері прикладної психології на засадах нових концептуальних підходів.

Мета дослідження полягає у теоретичному осмисленні та методологічному обґрунтуванні і розробці цілісної концепції розвитку креативності і професійних творчих здібностей майбутніх психологів.

Відповідно до мети поставлені такі **завдання**:

1) висвітлити теоретичні засади розвитку професійних мислення, творчості, креативності і діяльності майбутніх фахівців-психологів у зв'язку і взаємодоповненні;

2) здійснити методологічне обґрунтування та експериментальну перевірку концептуальної моделі професійних творчих здібностей студентів психологічного профілю, створити типологію їхніх творчих спроможностей, подати сутнісну характеристику рівнів розвиненості творчих здібностей і креативності студентів-психологів;

3) проаналізувати форми, методи і засоби формування професійних творчих здібностей майбутніх психологів та подати їх змістовну психологічну характеристику;

4) виокремити психолого-дидактичні умови та чинники розвитку професійних творчих здібностей студентів-психологів, охарактеризувати оргдіяльнісну гру як інтегральну основу становлення особистості психолога-професіонала;

5) теоретично, методологічно й емпірично обґрунтувати та експериментально перевірити циклічно-вчинкову технологію формування творчих спроможностей студентів-психологів і запропонувати модель-концепцію розвитку в них професійних творчих здібностей.

Об'єктом дослідження є професійне становлення особистості психолога у часопросторі сучасного ЗВО.

Предмет дослідження становлять психологічні закономірності і параметри розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів.

Гіпотези дослідження:

1) якість професійної освіти покращиться за умови актуалізації *творчого потенціалу* і

підвищення *вчинкової активності* студентів-психологів, коли фундаментальне особистісне знання, пізнавальні та практичні вміння і навички становлять креативний матеріал, що використовується учасниками освітнього процесу для зреалізування фахово зрілої мислєдїяльної організації процесу розв'язання творчих проблем і завдань (див. [2; 6; 7; 23; 26]);

2) професійні творчі здібності мають логіко-канонічну структуру вчинку, сукупно забезпечують інтегральну психосоціальну спроможність особистості до: а) актуалізованого поєднання у професійній діяльності когнітивних і креативних процесів під час постановки і вирішення проблемних виробничих завдань (ситуаційний компонент); б) психологічного конструювання вмотивовано креативного пошуку способів розуміння професійної ситуації та вибору оптимального з них (мотиваційний); в) нестандартного професійно-діяльного вчинення, спрямованого на відкриття нового способу вирішення проблеми під час виконання завдань фахової діяльності (діяльний); г) критичної рефлексії результатів здійсненої продуктивної діяльності, цілеспрямованості і самоактивності у синтетично-вїбірковому застосуванні здобутого способу розв'язку проблемного завдання та набутих знань і прийомів творчої роботи задля компонентного опанування новими професійними ситуаціями (рефлексивний компонент учинку) [1; 10; 12; 15; 33-34];

3) конкретизація та застосування логіко-психологічної схеми *вчинку творчості* до умов освітнього процесу підготовки психологів указує на чотирикомпонентну структуру ситуаційно актуалізованих їхніх професійних творчих здібностей: емоційно-когнітивний (уміння ситуаційно мобілізувати власну психодуховну енергетику, цілеспрямованість), потребо-мотиваційний (потреби, мотиви, цілі творчих виявів особистості, виникнення інтересу до професійної творчої діяльності), комунікативно-продуктивний (зреалізування оптимального стилю спілкування, обговорення процесу творчого вчинення, практичне здійснення професійно-креативної діяльності) та професійно-креативний (свідомий контроль за результатами власного творчого вчинення і за рівнем свого креативного розвитку чи/або індивідуальних досягнень) [14; 15; 31; 37];

4) інтегральною інноваційно-психологічною умовою розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів, котра поєднує креативно зорієнтовані форми, методи і засоби їхньої освітньої активності, є організаційно-

діяльнісна гра як реальне створення спроектованого довкілля [25; 27-30; 35-36].

Теоретико-методологічною основою дослідження є:

а) психологічна теорія вчинку В.А. Роменця і напрацювання, здійснені українськими (І.В. Данилюк, Т.С. Кириленко, П.А. М'ясоїд, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко та ін.) і російськими науковцями (М.М. Бахтін, М.С. Гусельцева, С.Л. Рубінштейн та ін.) в напрямку збагачення цієї теорії;

б) системомислєдільнісна методологія, у тому числі теорія і практика організаційно-діяльнісних ігор Г.П. Щедровицького, та здобутки його філософської школи (Ю.В. Громико, В.Л. Данилова, Л.М. Карнозова, В.Г. Марача, М.В. Рац, В.М. Розін, Б.В. Сазонов, П.Г. Щедровицький та ін.);

в) вітакультурна методологія з її концепцією професійного методологування та циклічно-вчинковим підходом у розвитку науки з його базовими принципами, концептами і закономірностями А.В. Фурмана і представників його наукової школи (Я.М. Бугерко, А.Н. Гірняк, Г.С. Гірняк, О.С. Морщакова, І.С. Ревасевич, О.Є. Фурман, А.А. Фурман, О.М. Хайрулін, С.К. Шандрук, О.Я. Шаюк та ін.).

Методи дослідження збалансовано відібрані і розмежовані за науковими критеріями комплексності та всебічності на три групи:

– теоретичного пізнання: системного аналізу об'єкта та предмета дослідження; поєднання історичного й логічного методів у дослідженні проблеми і способів її розв'язання; філософського і наукового методологування; виокремлення підсистем складних об'єктів та їх системний аналіз; інтегральні підходи до вивчення професійних творчих здібностей; категоризації; типологічного підходу; мисленнєвого моделювання із використанням циклічно-вчинкового і компетентнісного підходів до розвитку професійної креативності студентів в освітньому процесі ЗВО;

– експериментального вивчення розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів: на констатувальному етапі експерименту – аналіз продуктів діяльності, спостереження, анкетування, тестування, що були використані з метою вивчення психологічних механізмів, критеріїв і компонентів професійних креативних спроможностей студентів психологічного профілю; на формуальному – система форм, методів і засобів формування професійних творчих здібностей майбутніх психологів, експериментальна перевірка

ефективності циклічно-вчинкової технології розвитку їхніх творчих обдарувань; методи статистичної обробки даних, що були використані задля кількісної і якісної інтерпретації та узагальнення результатів дослідження, зокрема статистичний пакет для соціальних наук SPSS Statistics 17.0.

– експертно-діагностичного практикування: психодидактичного анкетування, креативного тестування; експертних оцінок; методологічної і науково-психологічної експертизи. Крім наведених методів, вірогідність здобутих наукових результатів і висновків забезпечена ґрунтовністю широкої експериментальної апробації наукових результатів.

Комплекс методик склали: тест “Дослідження розумових здібностей” (Т.І. Пашукова), методика діагностики емпатійних здібностей (В.В. Бойко), модифікований тестопитувальник А. Мехрабіана, методика “Виявлення комунікативних та організаторських схильностей – 2” (Б. Федоришин, В. Снявський), тест “Дослідження вербальної креативності” (Е. Торранс), методика “Образ професійного “Я” особистості” (О. Сергєнкова).

Виклад основного матеріалу дослідження

КАТЕГОРІЙНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Творчість як психодуховне явище виникає у процесі становлення особистості як індивідуальності. Кожна потенційно обдарована людина прагне чогось нового. Так, П. Тейяр де Шарден доводить, що людиною рухає щось невичерпне, непереборне прагнення до нового, ще досі не існуючого, а П.К. Енгельмаєр стверджує, що “творчість – це життя, а життя – це творчість”.

Предметом психології творчості здебільшого є творчий шлях талановитої чи геніальної особистості, її здобутки у різних сферах життєдіяльності (див. [10; 15-16]). У цьому змістовому форматі проблема творчості осмислюється мислителями з найдавніших віків, хоча й донині залишається відкритою. Давньогрецьких філософів цікавило, які методи можна застосувати, щоб розвивати в учнів творче мислення, яке б створювало новий продукт і сприяло б новоутворенням у пізнавальній діяльності. Достеменно упредметнення психології творчості як науки становить перш

за все творча діяльність у контекстах культури, мистецтва, побуту, діалогічної взаємодії особистостей. Учені-генетики запевняють, що кожна людина генетично унікальна і в цій історії не було і не буде двох генетично ідентичних осіб. Відтак важливою умовою особистісної творчості є сприйняття людиною нових ідей та її здатність виявляти і знаходити оптимальні способи розв'язання новопосталих проблем.

Творчість – це така продуктивна діяльність, у результаті якої створюється новий продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, неповторюваністю чи неочікуваністю, а також характеризується значимістю, корисністю, красою, простотою та гармонійністю, передбачає ефективне, красиве та/або гуманне розв'язання проблеми, конфліктів, сприяє самоактуалізації, самовираженню і самотворенню особистості.

Як категорійне поняття “творчість” – це важливий мисленнєвий інструмент сучасного психологічного дискурсу, що характеризується максимальним обсягом (охоплює широке поле людської практико-перетворювальної діяльності та її форм, методів, засобів, механізмів, технік і процедур) і мінімальним змістом, що істотно ускладнює його психоситуаційне логіко-змістове визначення.

Теоретичний аналіз творчості як психологічного феномену вказує на наявність його таких сутнісних ознак: по-перше, творчість – складне, комплексне психодуховне явище, що зумовлене всім розмаїттям соціально-психологічних і психофізіологічних передумов; по-друге, творчо-пошукова діяльність людини сприяє розвитку її і як особистості, і як індивідуальності, де вирішальну роль у розгортанні творчого процесу відіграє творче мислення; по-третє, для зреалізування творчого потенціалу особи потрібні об'єктивні і суб'єктивні умови, котрі впливають також, крім наявності і розвиненості творчих здібностей, на результативність її персоніфікованих творчих домагань [2; 5; 11; 15; 33].

Шкільна освіта сьогодні більше зорієнтована на середнього учня, а професійна та вища – на типового фахівця та посереднього студента, що істотно утруднює підготовку креативних фахівців загалом і психологів зокрема. Креативність – це та важлива риса-якість особистості, котра вказує на її здатність до продукування неординарних і нестандартних ідей, уникати в мисленні типових схем, швидко розв'язувати життєві проблемні ситуації.

В аналітичному розрізі *креативність* стала предметом вивчення для багатьох зарубіжних і вітчизняних психологів, зокрема Д.Б. Богоявленської, Е. Боно, Дж. Гілфорда, В.М. Дружиніна, Г.С. Костюка, К.К. Платонова, Я.О. Пономарьова, Е. Торранса, Д.В. Чернілевського та ін. Як своєрідне осереддя професійних творчих здібностей, креативність – це здатність особистості до створення нового в духовному чи матеріальному вимірах, реальне підґрунтя розвитку економіки, важливий фактор створення суспільства знань, а тому й обов'язковий атрибут компетентності і професійної майстерності майбутніх практичних психологів. Для психолога вкрай важливими є саме професійні творчі здібності, адже він, працюючи у сфері освіти, культури чи охорони здоров'я, завжди здійснює багатозмістову психологічну роботу, поєднуючи теоретизування, мислення, конструювання, експериментування і точно вивірене практикування задля основного – розв'язання конкретної психосоціальної проблеми клієнта чи окремого групового суб'єкта повсякдення.

Професійні творчі здібності – це інтегральна психосоціальна здатність особистості до здійснення *вчинку творчості*, й відтак до взаємодоповнення чотирьох спроможностей у їх логіко-канонічній циклічності: а) актуалізованого поєднання у професійній діяльності когнітивних і креативних процесів під час постановки і вирішення проблемних виробничих завдань; б) психологічного конструювання вмотивовано креативного поля мислєдіяльного опрацювання розв'язків професійних ситуацій та вибору оптимального з них; в) нестандартного професійно-діяльного вчинення, спрямованого на відкриття нового способу вирішення проблеми під час виконання завдань фахової діяльності; г) критичної рефлексії результатів здійсненої продуктивної діяльності, цілеспрямованості і самоактивності у синтетично-вибірковому застосуванні здобутого способу розв'язку проблемного завдання та набутих знань і прийомів творчої роботи задля вирішення нових професійних ситуацій.

Пропоноване визначення змісту та обсягу поняття “професійні творчі здібності” враховує досвід теоретизування на предмет витлумачення психологічної специфіки здібностей у вітчизняній психології (В.Д. Дружинін, В.В. Клименко, А.Б. Коваленко, Г.С. Костюк, В.О. Моляко, В.Д. Небиліцин, В.А. Роменець, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов та ін.) і водночас має такі переваги: по-перше, базується

на відомих критеріальних ознаках здібностей як індивідуально-психологічних особливостей поведінки і діяльності людини; по-друге, поєднує особливості-здатності когнітивно-стильового характеру і креативні процеси у повсякденному здійсненні професійної діяльності; по-третє, відображає реальну феноменологію проблемного перебігу творчого процесу у рамках індивідуальної та групової мислєдїяльності фахівців як професіоналів; по-четверте, реалізує логіко-психологічну структуру вчинку як засіб методологування при осмисленні психозмістового наповнення концепту “професійні творчі здібності”.

Професійна підготовка майбутніх фахівців психологічного профілю є насамперед підготовкою до творчо насиченої психологічної діяльності і взаємодії, котрі передбачають використання комплексу спеціальних психодідактичних засобів, спрямованих на розвиток творчої самоактуалізації, творчих здібностей та професійної креативності майбутніх психологів.

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНИХ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ ЯК ПРОДУКТ ЦИКЛІЧНО-ВЧИНКОВОГО ПІДХОДУ

На підставі аналізу літературних джерел встановлено, що науковці (Б.Г. Ананьєв, Г.О. Балл, М.І. Дяченко, Л.О. Кандибович, В.О. Моляко, К.К. Платонов, М.І. Томчук та ін.), котрі вивчають проблему формування готовності студентів ЗВО до професійної діяльності, відносять до її структури такі складові: мотиви вибору професії, професійну спрямованість (позитивне ставлення до своєї професії, настановлення на продуктивну діяльність), професійно значущі риси-якості особистості; широкий обсяг знань, умінь і навичок; освоєні норми і відібрані цінності; емоційні та вольові властивості студента, його психічні стани і тенденції.

Водночас існують доволі різні психодідактичні підходи до визначення змісту та обсягу поняття “готовність до професійної діяльності”. Це пояснюється тим, що розглядаються різні види, способи та рівні готовності, має значення й те, до якого конкретного виду чи типу діяльності належить названа готовність. Тому в розкритті структури готовності до окремої діяльності потрібно враховувати її предметно-цільову та змістово-операційну специфіку й фактори, які впливають на структурну будову вказаної готовності.

Аргументовано констатована наявність розбіжностей у теоретичних уявленнях науковців стосовно оптимального набору компонентів, які долучаються до структури готовності особистості до професійної діяльності. Здебільшого дослідники вказують на чотирикомпонентну структуру, виокремлюючи мотиваційний, пізнавальний, емоційний і вольовий компоненти. Найповнішою є концепція М.І. Томчука, що зреалізовує особистісний підхід до розуміння сутності цього результатуючого явища: психологічна готовність – це стійке, багатоаспектне утворення особистості, котре охоплює низку компонентів, адекватних вимогам змісту та умовам діяльності, які сукупно дають їй змогу успішно здійснювати, характеризуючи персональну придатність до виконання кваліфікаційних вимог конкретної діяльності.

Специфіка професійної діяльності практичного психолога зумовлює високі вимоги до його особистості як фахівця, до психологічної надійності, відповідальності, компетентності, самоактуалізованості. Виходячи із цього, готовність студентів-психологів до професійної діяльності – це: а) активний афективно-мотиваційно-когнітивний стан особистості, який спричиняє й уможливорює психологічну діяльність; б) результат-наслідок, що характеризується внутрішньою налаштованістю особи на певну поведінку і вчинки при вирішенні професійних завдань на конкретному робочому місці; в) якість особистості, котра визначає установки й домагання на певне індивідуальне бачення психологічних ситуацій, проблем, завдань; г) самовизначення і цілеспрямоване вираження особистості як її стійкі характеристики, що у взаємодоповненні становлять істотну внутрішню передумову успішності психологічної діяльності у згартуванні низки засадничих чотирьох чинників; д) позитивне ставлення до праці загалом і конкретної діяльності чи професії, зокрема; е) адекватність вимогам діяльності набором сформованих в особи рис характеру, темпераментальних властивостей, особистісної спрямованості, здібностей; ж) ґрунтовні знання та освоєні норми, сформовані уміння, навички, гуманні цінності і смисли; з) професійно важливі особливості та актуалізування сприйняття, уявлювання, уважності, розуміння, мислення, а також перебігу емоційних, мотиваційних і вольових процесів.

Водночас у такій готовності значущу роль відіграє творчий компонент, професійна

креативність як можливість відтворювати і творчо змінювати продукти психологічної праці, стаючи у цьому процесі активним суб'єктом, відповідальною особистістю, вчинково креативною індивідуальністю. Для майбутніх психологів це передбачає максимальну орієнтацію на проблемно-творчий характер освітньої діяльності, надбання ними власного творчого досвіду. А це зреалізується тоді, коли наступник потрапляє в довкілля, що вимагає від нього максимально свідомого і самостійного вивчення як навчального матеріалу, так і освітнього змісту, забезпечуючи тим самим свій різнобічний розвиток і самоформування себе як креативної особистості.

Реалізація теоретичних засад і прикладних аспектів розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів зумовила вибір та застосування оптимального методологічного підходу, яким у нашому випадку виявився *циклічно-вчинковий підхід* А.В. Фурмана із його базовими принципами, концептами і закономірностями (див. [3; 8; 19-20; 24]). Саме цей підхід дав змогу встановити такі найважливіші закономірності розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів: а) прогресивна наступність етапів циклічного перебігу особистісного креативного вчинення розпочинається з виникнення проблемних ситуацій, виявлення оригінальних способів їх розв'язку, появи вмотивованого креативного поля та завершується розумінням нового способу розв'язання проблеми і критичним усвідомленням особистісної динаміки та результату створення продукту творчості; б) циклічність розгортання процесу створення особою творчого продукту закономірно призводить до розуміння змісту та особливостей пошуково-мисленнєвої креативної роботи, осягнення і відшукування шляху-способу розв'язання проблеми і рефлексії творчо зорієнтованої самоактуалізації особистості; в) метасистемність у становленні професійної креативності фахівця, виявляючись у сукупності стратегій пошукування (аналогізування, комбінування, реконструювання тощо), є підґрунтям креативного проектування оригінального чи власне нового продукту; г) самоорганізація творчого процесу особистості як синергійна сукупність інтелектуально й екзистенційно узгоджених поведінкових і вчинкових етапів творення актуалізує потенціал її волевої, розумової, мотиваційної, комунікативної активності та спричиняє вироблення нею креативного підходу до ефективного зреалізування виробничих чи суто ділових завдань.

Креативне вчинення майбутніх психологів передбачає циклічне втілення на практиці низки етапів: від виникнення проблемних ситуацій, виявлення оригінальних способів їх розв'язку, появи вмотивованого креативного поля до розуміння нового способу розв'язання психологічної проблеми і критичного усвідомлення особистісної динаміки та результату створення продукту психологічного практикування. У такий спосіб уреальнення оптимізує циклічний розвиток учинку творчості психологів-професіоналів, що деталізує й змістовлює створення окремого продукту (способу професійної дії, розв'язку психологічної проблеми тощо).

У становленні креативної особистості психолога-професіонала має місце метасистемність, яка виявляється в наборі таких періодично зорганізованих процесів-підсистем пізнавальної пошукової діяльності, як стратегія і тактика зреалізування психологічної продуктивної праці (головний напрямок пошуку і розробки, який підпорядковує всі інші акти творчої діяльності і водночас забезпечення технологічного перебігу її практичного становлення), у тому числі й вивчення умов творчого завдання (підготовчі дії), формування творчого проекту (дії планування), діяльне втілення названого проекту (реалізація) та оцінку отриманого продукту творчості (рефлексія успішності креативної психологічної діяльності).

Максимальний ефект творчої діяльності досяжний за умови, коли всі елементи і підсистеми працюють в одному напрямку – створення якісного продукту творчості, що супроводжується посиленням креативного потенціалу особистості. У цьому разі синергійність – це своєрідний підсумок професійного розвитку фахівця психологічного профілю, що уреальнює покращення продуктивності та результативності психологічної праці, вона є особливою формою і якістю перебігу творчого саморозвитку психолога-практика, вдосконалення його професійної майстерності, вироблення ним креативного підходу до виконання виробничих завдань. Іншими словами, синергійність – це здатність психолога до пошуково-інтелектуальної самоорганізації, полідіалогічної колективної взаємодії, інтелектуально й екзистенційно узгоджених поведінкових і вчинкових актів творення, актуалізації потенціалу мотиваційної, розумової, волевої підсистем професійної креативності.

Циклічно-вчинковий підхід дає змогу цілісно та синергійно розглянути і збагатити

Таблиця 1

Структурно-функціональна модель професійних творчих здібностей майбутніх психологів

Цільова складова			
Мета: концептуальне уявлення про креативні спроможності студентів-психологів		Основне завдання: з'ясувати покомпонентну структуру професійних творчих здібностей студентів-психологів	
Методологічна складова			
Методологічна основа функціонування моделі: циклічно-вчинковий підхід та його принципи – учинковості, циклічності, метасистемності та синергійності			
Змістова складова			
Сфери мисленнєво-пошукового креативного вчинення	Складники професійних творчих здібностей	Компоненти професійних творчих здібностей	Механізми професійних творчих здібностей
Активізаційна	Задатки	Емоційно-когнітивний	Проблемно-ситуаційний
Конативна	Творчі здібності	Потребо-мотиваційний	Мотиваційно-регулятивний
Діяльнісна	Творчість	Комунікативно-продуктивний	Комунікативно-діяльний
Самоорганізаційна	Професійна креативність	Професійно-креативний	Рефлексивно-самореалізаційний
Результат: сформованість компонентів професійних творчих здібностей			

значеннєво-сміслові поле розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів. Передумовою цього є створення психодідактичних умов, розробка і впровадження такої освітньої моделі, яка відображає системно-творчу і смислоутворювальну сукупність причин та обставин у креативному пізнанні та мислепродуктивній діяльності й у такий спосіб реалізує становлення творчої особистості. Пропонована модель містить сукупність якісних і кількісних характеристик-елементів творчості загалом і творчого потенціалу особистості зокрема в динаміці актуалізованого креативного процесу професійного зреалізування (*табл. 1*).

Примітно, що складники пропонованої моделі спрямовані на якомога повніше охоплення різних сторін творчої особистості – емоційної, комунікативної, мотиваційної, рефлексивної, інтелектуальної та власне професійної й одночасно враховують індивідуальну специфіку розвитку креативності особистості студентів цього соціономічного профілю (див. детально [31, с. 414-421]).

На основі циклічно-вчинкового підходу в дослідженні обґрунтовано такі сфери мисленнєво-пошукового креативного вчинення: активізаційну (спрямованість на творче пізнання, пошук нових оригінальних підходів

стосовно розв'язання повсякденних проблем у психологічній практиці), конативну (вмотивована система творчих потреб та спонукань на актуалізоване бажання зреалізувати власні креативні спроможності), діяльнісну (зреалізування зовнішніх професійно-продуктивних умінь і компетентностей, удіяльність психологічна взаємодія у ході психологічного проектування) і саморегуляційну (усвідомлення відповідальності за самобутнє вчинення, виявлення нового чи/або оригінального продукту). На підґрунті критеріального розмежування цих сфер здійснена психозмістова характеристика рівнів організації професійних творчих здібностей, у тому числі їх складників, компонентів і механізмів. У результаті цього встановлено, що до основних складників професійних творчих здібностей належать задатки, творчі спроможності та акти, професійна нешаблонність мислення, котрі забезпечують досягнення креативного рівня розвитку особистості, передусім оволодіння нею методами, процедурами і технологією інноваційно-пошукової діяльності та у підсумку – створення психологічного продукту.

Творча діяльність, котра внутрішньо спонукає особу до творчого вчинення, усвідомлення способів постановки і розв'язування проблеми, до формування творчих мотивів і

креативних спроможностей, ґрунтується на задатках. На їх основі формуються професійні творчі здібності за умов мислепродуктивної діяльності, головню у проблемних критичних ситуаціях суспільного повсякдення [6; 23; 26]. У цьому разі виникає й розвивається творча активність як підсилення здібностей особистості, результат якого виявляється у сформованій здатності пізнавати і перетворювати світ, зреалізувати пошуково-інтелектуальну інтенційність й одночасно здійснювати мислепродуктивну діяльність у ході циклічно-вчинкового творення, задіюючи при цьому пізнавальні, мотиваційні, почуттєво-інтуїтивні, креативні та вольові ресурси для досягнення основної мети креативної діяльності – створення творчого продукту. Одночасно це уможливує зреалізування креативних ресурсів і творчих потенцій власної індивідуальності психолога-професіонала.

У психологічній структурі *вчинку творчості* психолога виокремлено такі компоненти: емоційно-когнітивний (уміння ситуаційно мобілізувати власну психодуховну енергетику, цілеспрямованість, що характеризує вольовий складник поведінки), потребо-мотиваційний (потреби, мотиви, цілі, інші стимули – бажання, переконання тощо, виникнення інтересу до творчої активності), комунікативно-продуктивний (зреалізування оптимального стилю спілкування, обговорення процесу творчого вчинення, реальне здійснення креативних діянь) та професійно-креативний (свідомий контроль за результатами власного творчого вчинення та рівнем свого креативного розвитку чи/або індивідуальних досягнень).

Із позицій циклічно-вчинкового підходу виокремлено такі механізми професійних творчих здібностей особистості психолога, як проблемно-ситуаційний (конкретне постановня мислекреативної діяльності, виникнення внутрішньої проблемної ситуації, усвідомлення похідних завдань творчого вчинення), мотиваційно-регулятивний (спонукання особистості до професійного креативного вчинення і бажання змінити професійне довкілля, створити нові об'єкти чи новий порядок як продукт), комунікативно-діяльний (змістове зреалізування особистістю нового способу-шляху розв'язання проблеми, власного творчого потенціалу та плідне усвідомлення мети психокреативних зусиль – створення творчого продукту) та рефлексивно-самореалізаційний (усвідомлення процесу і результату творчого вчинення, саморефлексія, яка уможливує створення нового чи/або оригінального про-

дукту, розвиток рефлексивності і саморефлексія творчого потенціалу). Пропонована концептуальна модель указує на те, що вона є евристичною стосовно з'ясування чинників, умов, складових та параметрів формування творчого потенціалу і становлення творчої особистості психолога-професіонала.

Головним завданням емпіричного дослідження було виявлення рівнів розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів у процесі фахової підготовки. Згідно із програмою експерименту були відібрані методи і методики, які дозволили визначити кількісні та якісні показники вказаних здібностей (див. "Вступ"). До того ж вибір діагностичного інструментарію був здійснений відповідно до компонентів професійних творчих здібностей майбутніх психологів, розроблений та обґрунтований на засновках циклічно-вчинкового підходу і його принципах, моделях і на складових програми розвитку цих здібностей.

За результатами проведеного констатувального етапу експерименту встановлено недостатньо високий рівень розвиненості компонентів професійних творчих здібностей майбутніх психологів, а саме емоційно-когнітивного: дуже високий рівень – 9% від загальної кількості обстежуваних, середній – 65%, низький – 26%; потребо-мотиваційного: переважає мотив уникнення невдач (61%) над мотивом прагнення до успіху (39%); комунікативно-продуктивного: високий рівень – 21%, середній – 53%, рівень нижче середнього – 26%; професійно-креативного: високий рівень – 28%, середній – 62%, низький – 10%.

Проведений кореляційний аналіз дозволив встановити зв'язки між компонентами вказаних здібностей: виявлено істотну взаємозалежність усіх компонентів – статистично значущі коефіцієнти кореляції знаходяться у межах від 0,41 до 0,54 (див. [31, с. 429]).

Водночас, враховуючи незбалансоване функціонування компонентів названих здібностей, на формувальному етапі розроблено програму та методику розвитку в студентів-психологів креативних потенцій і спроможностей. На підставі виконання вимог методологічних принципів учинковості і практичності у форматі способів, засобів та інструментів методологування створено *нову типологію професійних творчих здібностей майбутніх психологів* за відповідними критеріальними ознаками: ступенем готовності до профдіяльності та компонентним набором творчих здібностей (**табл. 2**). Зокрема виділено такі типи: почуттєво-

Таблиця 2

Типологія професійних творчих здібностей майбутніх психологів

Компоненти готовності до креативного діяння	Компоненти професійних творчих здібностей				Сфери мисленево-пошукового креативного вчинення
	Емоційно-креативний	Потребо-мотиваційний	Комунікативно-продуктивний	Професійно-креативний	
Когнітивний	Почуттєво-когнітивний	Пізнавально-потребовий	Проблемно-пізнавальний	Предметно-пізнавальний	Активізаційна
Потребо-спонукальний	Почуттєво-домагальний	Інтенційно-потребовий	Діалогічно-спонукальний	Професійно-полі-мотиваційний	Конативна
Операційно-діяльний	Переживально-додіяльний	Цілепокладальний	Комунікативно-діяльний	Професійно-вчинковий	Діяльсна
Рефлексивно-вольовий	Переживально-рефлексивний	Рефлексивно-цільовий	Комунікативно-рефлексивний	Саморефлексивно-сенсорний	Само-регуляційна
Типи					

когнітивний; почуттєво-домагальний; переживально-додіяльний; переживально-рефлексивний; пізнавально-потребовий; інтенційно-потребовий; цілепокладальний; рефлексивно-цільовий; проблематично-пізнавальний; діалогічно-спонукальний; комунікативно-діяльний; комунікативно-рефлексивний; предметно-пізнавальний; професійно-полімотиваційний; професійно-вчинковий; саморефлексивно-сенсовий. Доведено, що заповнення цього типологічного аналізу сутнісно переорієнтує систему підготовки майбутніх фахівців загалом і психологів окремо на формування творчої

особистості професіонала, котрий спроможний до саморозвитку, самоосвіти, новаторської діяльності. Це стає можливим тому, що розширює як поле використовуваних зовнішніх (психосоціальних) чинників і стимулів активізації креативного потенціалу особистості, так і діапазон актуалізації внутрішніх (психодуховних) процесів, станів, властивостей, тенденцій її творчого самозреалізування.

Взаємодоповнення активізаційних й актуалізаційних процесів здійснюється за умов створення *креативного довкілля*, з одного боку, і внутрішньо вмотивованої та творчо зорієн-

тованої особистості психолога-професіонала – з іншого. У підсумку пропонується типологія не лише організує в цілісну систему психологічне знання про інваріантний набір базових мисленнєвих конструктів пізнання такого складного феномену, як професійні творчі здібності особистості, а й внутрішньо диференціює загальну картину їх досліджень, висвітлюючи знання в контексті і виокремлюючи типи як вузлові утворення змісту конкретно предметної теоретико-експериментальної роботи.

ФОРМИ, МЕТОДИ І ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Освітньо-креативна діяльність – це цілеспрямований, творчий, самостійний чи керований викладачами процес продуктивної взаємодії студентів із суб'єктивним довкіллям і навколишньою реальністю з метою задоволення їхніх пізнавально-екзистенційних потреб та інтересів, підсумком якого є творче опанування ними знаннями, формування у них професійних творчих компетентностей і, як наслідок, – становлення і розвиток творчої особистості. Вказана діяльність – один із вагомих етапів підготовки ефективних психологів, що, характеризуючись багатограничним характером взаємостосунків, забезпечує оволодіння ними на вчинковому рівні системою наукових знань і способами творчої психологічної праці.

Проблемно-пошукове та ігрово-імітаційне зорієнтування спільної освітньої мислєдіяльності викладачів і студентів формує в останніх динамічну систему особистісного знання, яка поєднує його явні форми (виражені у раціональному мисленні, почуттях, думках, відрефлексованих смислоформах) і неявні (що передаються неформальними засобами лише у безпосередньому міжособистісному контактуванні поза їх усвідомленням), парадигмальні організованості свідомості та інтуїтивні образизмістовлення, відрефлексовані смисли й апріорні значення, професійні інтелектуальні компетенції та універсальні методологічні засоби комунікації і мислєвчинення; все це готує майбутнього психолога до продуктивної життєдіяльності у багатопроblemному українському соціумі.

У нашому досвіді експериментування освітній процес організувався не тільки на репродуктивному, а й на продуктивно-творчому рівні, забезпечував виконання головного завдання – формував різнобічно розвинену,

соціально активну і творчу особистість фахівця, котрий володіє як знаннями, так і спроможністю до творчого саморозвитку й самоосвіти, умінням досягати неординарних професійних цілей і своєчасно реагувати на соціальні та ділові запити сьогодення. Зміна змісту освітньо-креативної діяльності студентів психологічного профілю доповнювалася майже безперервним застосуванням творчих завдань, форм і засобів прямого та опосередкованого, ситуаційного і перспективного психологічних впливів. Причому успішність цієї діяльності здебільшого залежала не стільки від рівня розвитку формально-особистісних компетентностей студента, скільки від евристичних, інтуїтивних способів його інтелектуального діяння та головно від розвитку творчих здібностей. Системна організація проблемно-діалогічної роботи студентів здійснювалася з допомогою імітаційно-вчинкових та оргдіяльнісних форм, методів і засобів навчання, що актуалізували їхню готовність до майбутньої професійної діяльності. У системі методів такої діяльності щонайперше було застосовано спецкурс “Психологія професійної креативності” і практикум із розв'язання психологічних завдань. Також використано тренінг як один із психологічних засобів розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів, що розроблений на засадах організаційно-діяльнісної гри і спрямований на розвиток творчої особистості; він сприяв індивідуальному зростанню і максимальній реалізації їх власного творчого потенціалу у житті та локалізованому професійному повсякденні.

Отже, у психодидактичному аспекті нашим дослідженням продемонстровані широкі можливості застосування імітаційно-ігрових форм, методів і технік інтерактивної роботи викладача зі студентами (ігровий психологічний тренінг), які не тільки підвищують академічну успішність останніх, а й прискорюють їхній інтелектуальний, особистісний, моральний і творчий розвиток упродовж навчання у ЗВО.

ПСИХОДИДАКТИЧНІ УМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Одним із важливих інтегральних чинників самореалізації людини упродовж її онтогенезу і як суб'єкта життєактивності, і як повноцінної діяльної особистості, і як учинково зрілої інди-

відуальності, є *гра*. Доведено, що гру можна застосувати як: а) метод актуалізації, ситуаційного розвитку і нарощування освітньо зорієнтованої колективної мислєдїяльностї викладачів і студентів; б) інтегральну умову розвитку професійних компетентностей, креативностї і ціннісно-смысловї сфери особистостї майбутнього професіонала. У ходї ігрової діяльностї зміст професійної підготовки психологів центрується на питаннях самопізнання, творчого саморозвитку, самоствердження і самореалізації кожного студента, вироблення ним індивідуального творчого стилю, формування дослідницько-пошукової і творчої активностї. Все це сприяє розвитку у майбутніх психологів креативностї та професійних творчих здібностей.

У висвітленні передумов розвитку професійної креативностї гра досліджувалася не стільки із позицій окремих точкових упередметнєв (щонайперше психологічних), скільки як *вітакультурний феномен* сучасної цивілізації, котрий підлягає у трансляції від покоління до покоління у ходї підготовки фахівців із високим рівнем сформованостї професійної мислєдїяльностї як осереддя ділової компетентностї і фахової майстерностї. В цьому контексті *ігрова креативність* як спосіб ставлення людини до світу виявляється у пошуково-перетворювальній активностї і реалізується у подоланні стереотипу поведінкових актів, а також у порушенні одноманітностї у взаємодії з дійсністю, продуктивному її перетворенні, аж до створення нових об'єктів, з одночасним удосконалюванням варіативностї, продуктивностї та якостї дій освітньої гри суб'єкта. Потім, розвиваючись у діяльностї і поєднуючись із провідними мотивами, вона функціонально закріплюється у структурі особистостї і виявляється як здатність до продуктивної зміни і створення якісно нових ідей, образів, речей, текстів. Цим визначається творчий стиль ігрово зорієнтованої освітньої діяльностї.

Сутнісно розвиток креативностї особистостї майбутнього психолога полягає у теоретичному оволодінні і практичному оперуванні нею соціально-психологічними знаннями та вмїлому їх застосуванні у реальних життєвих і професійних ситуаціях, у пізнанні себе як індивідуальностї та свого рівня самоактуалізованостї в напрямку психокультурного зростання. Провідними визначено такі принципи якісної професійної підготовки фахівців: історизму, гуманізації, духовностї, психологізації, особистісного зорієнтування, наступностї,

паритетностї, єврилогічностї та ін. Виконання вимог цих принципів зумовило інтенсифікацію процесу формування креативностї, зокрема й набування студентами готовностї безпосередньо виявляти власну творчу активність, ситуаційно реалізувати творчі резерви і духовний потенціал, поєднувати індивідуальні якості носія креативних потенцій зі змістом соціально значущого виду діяльностї, максимально реалізовувати творчі механізми у вирішенні освітніх, професійних і життєвих проблем. Встановлено, що для нарощування потенціалу креативностї студентів-психологів освітній процес має бути реорганізований за такими траєкторіями змін: повної актуалізації їхніх когнітивних ресурсів, що уможливорює активне розширення інтелектуальної сфери і водночас становить надійне підґрунтя у формуванні творчих здібностей; творчого освоєння кожним студентом понятійно-категорійного апарату задля оперування ним як важливим мислєневим інструментом при розв'язанні дослідницьких, творчих завдань, що породжують проблемні і колізійні ситуації; постановки наступниками запитань проблемного характеру, які стимулюють активну розумову діяльність на індивідуальному і колективному рівнях мислєдїяльностї; освітнього стимулювання ерудованостї студентів, розширення їхнього світогляду у сфері наукових знань різнобічного спрямування; навчання прийомам самостійного мислення (логічні операції, які допомагають успішно оперувати із різними потоками інформації, дійти власних висновків, а не просто запозичувати вже готові міркування чи твердження); ігрово-імітаційної організації навчального пізнання як процесу опосередковано керованого наукового дослідження (за логікою вчинкового використання методів) та ознайомлення з різними дослідницькими процедурами, формами, методами, засобами, інструментами. Найголовніше, що для розвитку креативностї потрібне нерегламентоване довкілля з демократичними відносинами і з можливістю наслідування творчїй особистостї, головню через індивідуальне копіювання стилю її мислення і діяльностї та особистісних властивостей (незалежність думок і вчинків, умотивованість і рішучість пошуку, відкритість і самоактуалізованість тощо). І важливо повно використати ресурси емоційно-особистісної сфери кожного студента.

У роботі аргументовано, що серед існуючих освітніх психотехнологій і психокультурних форм підготовки творчїй особистостї найбільш продуктивними є модульно-розвивальні, імі-

таційно-рольові, проблемно-пошукові, дослідницькі та колективно-мислєдїяльнїснї (див. [4; 5; 7; 9; 22; 24; 26; 27; 35-36]). Саме вони забезпечують пїдготовку креативно зрілих фахівцїв, якї мають норми і вмїння наукової дїяльностї, самостїйного аналізу можливостей використання досягнень науки і практики, конструктивної участї кожного у роботї колективу професїоналїв. Нами запропонована серїя оргдїяльнїсно-їгрових технологїй для розвитку професїйних творчих здїбностей майбутнїх практичних психологїв. Це знайшло своє вїдображення у розробцї форм, методїв і прийомїв цїлеспрямованого розвитку.

У пїдсумку проведення окремих оргдїяльнїсних їгор дало змогу отримати двоплановї результати: а) суб'єктно та особистїсно розвитковї, що характеризують опанування студентами-гравцями новими засобами їгрового ситуацїйного мислєдїяння, примножити їхнї бїльшї спроможностї й таланти, б) продукти як тї надбання, що об'єктивуються мислєвчинковими зусиллями у виглядї нових методїв дїяльностї, програм, проектїв та їнших психологїчних засобїв, якими студенти кмітливо користуються у повсякденному суспїльному практикуванні.

Творчїй пїдхїд до виникнення трудових завдань – один їз головних чинникїв ефектївностї дїяльностї фахівця гуманїтарної сфери. Творче мислення постає потужним стимуляцїйним фактором розвитку особистостї, що визначає її готовнїсть змїнюватися, вїдмовлятися вїд стереотипїв, виявляти внутрїшню свободу і довїльнїсть учинкових дїй. Унаслїдок усього цього стає очевидною потреба пошуку засобїв, що дозволяють розвивати творче мислення і професїйну креативнїсть майбутнїх психологїв. Одним їз таких засобїв є їгровий психологїчний тренїнг. Нами розроблена та апробована гра на тему “Шляхи актуалїзацїї творчих здїбностей та умови розвитку професїйної креативностї”.

ЦИКЛїЧНО-ВЧИНКОВА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Програма і методика розвитку професїйних творчих здїбностей майбутнїх психологїв мїстила: спецкурс “Психологїя професїйної креативностї”, практикум розв'язання психологїчних проблем, їгровий психологїчний тренїнг (на засадах оргдїяльнїсної гри), гру на тему “Шляхи актуалїзацїї творчих здїбностей та умови розвитку професїйної креатив-

ностї”. Зокрема програма названого спецкурсу знайомила студентїв їз ключовими питаннями дїагностики креативностї, теоретичними та практичними пїдходами до виявлення рївня творчого потенцїалу конкретної особистостї, специфїкою застосування дїагностичних методїв при роботї з добору та пїдготовки кадрїв виробничих колективїв та органїзацїй. Це допомагало майбутнїм фахівцям краще зрозумїти психологїчнї проблеми людини, особливостї її пїзнавальної, мотивацїйної та емоцїйно-вольової сфер, завдання та умови формування її як вїдповїдальної особистостї і самобутньої їндивїдуальностї, оптимального узмїстовлення професїйної дїяльностї психолога. Практичний блок програми реалїзувався їз застосуванням їгрово-їмїтацїйних і проблемно-дїалогїчних форм активїзацїї творчої активностї студентїв, передбачав стимулювання їхнїх творчих здїбностей, здїйснення ними продуктивної мислєдїяльностї, спроможностї зреалїзувати креативну, творчу рефлексїю власних дїй і здобуткїв.

Освітня спрямованїсть практикуму, зосереджуючись на моделях розв'язання психологїчних проблем, формувала у студентїв уявлення про реальнїсть фахово здїйснюваного психологїчного практикування, дозволяла їм переходити до рефлексивного аналізу тих вїдомостей, якї вони отримували в межах теоретичного курсу. Їндивїдуально опрацьовувалися умїння і навички органїзацїї та проведення психологїчної дїяльностї, у тому числї й аналізу сутностї явищ і проблем, пов'язаних їз технологїєю завершеної психологїчної роботи з клїєнтом. Знання, отриманї в межах даного курсу, закрїплювалися і збагачувалися в межах рїзних вїдїв психологїчної практики. Показником оволодїння даним курсом стало умїння студентїв надавати психологїчну допомогу клїєнту, здатнїсть розв'язувати будь-яке практичне психологїчне завдання на пїдгрунті основних принципїв та алгоритмїв, якї їснують у сучасному психологїчному дискурсі.

Для активїзацїї освїтньо-креативної дїяльностї майбутнїх психологїв використовувалися такї психолого-педагогїчнї прийоми: спрямованїсть на творче пїзнання, пошук нових оригїнальних пїдходїв стосовно розв'язання повсякденних проблем у психологїчній практицї; вмотивована система творчих потреб та спонукань на актуалїзоване бажання зреалїзувати власнї креативнї спроможностї; компонентне виконання зовнїшнїх професїйно-продуктивних умїнь і навичок, удїяльнена психологїчна взаємодїя у ходї психологїчного

проектування; усвідомлення відповідальності за творче вчинення, виявлення нового чи/або оригінального творчого продукту; структурування навчального матеріалу так, щоб воно сприяло організації пошукової діяльності студентів (проблемні завдання, творчі задачі та ін.); використання таких способів та прийомів викладання, пізнавальної роботи, організаційних форм навчання, які активізують пошукову творчу діяльність студентів та посилюють їх суб'єктивність в освітньому процесі.

Ігрово-психологічний тренінг, здійснюваний на засадах оргдіяльній гри, давав змогу збагачувати ігротехнічний потенціал – свій власний і студентів – на етапі формування ігротехнічної групи, де особливий інтерес становили питання інтенсифікації ігрових процесів; знайомити учасників гри з можливостями і загальними принципами проведення оргдіяльній гри, використовуючи при цьому серії таких ігор, коли формувалася переконаність важливості розпочатої справи активу прихильників ігрового підходу до активізації та розвитку творчої діяльності; зацікавлювати тематикою і змістом ігрового дійства, проблематичним контекстом розвитку професійної креативності та способами її імовірного осмислення і практичного розв'язання.

Реалізований на засадах оргдіяльній гри тренінг характеризувався такими особливостями: склався із системи відносно самостійних занять; до структури кожного заняття входили релаксаційні та рефлексивні вправи; діагностичну функцію на окремих заняттях виконували невеликі психологічні тести, анкети; були включені різні невербальні методики: мімічні, жестові, тактильні, вербальні – інтонаційна техніка, прийоми ведення діалогу, способи подавання та сприйняття зворотного зв'язку; деякі мнемотехнічні прийоми розширювали коло звичайних уявлень учасників про власну пам'ять та фантазію, вправи на розвиток інтуїції та інтелектуальної лабільності; до заключної частини заняття обов'язково входили самозвіти учасників.

Психокреативна гра забезпечила усвідомлення і подолання студентами внутрішніх меж свого мислення, використання ними всього розумового потенціалу для роботи над завданнями, які вимагають відшукання нових способів розв'язання новопосталих проблем і задач; знайомство з основними поняттями стосовно розвитку творчого мислення (творчість, творче завдання, етапи творчого процесу, ментальні моделі, креативність, пошукова

творча активність, інсайт тощо); розвиток в особистісному вимірі навичок і вмій керувати перебігом власного творчого процесу; усвідомлення і подолання ними бар'єрів (когнітивних та особистісних), що перешкоджають актуалізації творчих ресурсів та мислєдїяльнїсних потенцій. У грі використовувалися також техніки і методики когнітивної та арт-терапії. Крім змістовних вправ, що реалізували мету і завдання, в ній були застосовані завдання, спрямовані на розвиток згуртованості групи і підвищення працездатності її учасників. Ця гра проводилася в роботі зі студентами-психологами III-V курсів ЗВО. Кожна група учасників складалася з 12–15 осіб; робота проходила протягом двох (із тижневою перервою) п'ятиденних сесій (60 академічних годин).

У роботі обґрунтовано модель розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів та реінтегровано зміст принципів циклічно-вчинкового підходу у рефлексивній проєкції на предметне поле дослідження генези цих здібностей. Встановлено, що закономірності їх розвитку, з одного боку, базуються на загальних законах творчості, а з іншого – становлять причинно-наслідкові зв'язки, котрі визначають спрямованість та ефективність творчого процесу. На основі логіко-психологічної структури вчинку у взаємодоповненні ситуаційного, мотиваційного, діяльного і післядіяльного (рефлексивного) компонентів, нами визначено чотири етапи циклу творчого процесу психологів-професіоналів як особистісного креативного вчинення: ситуаційний етап – особистісне осягнення проблемності (виникнення і формулювання проблемного завдання, розуміння проблемної ситуації, усвідомлення нових похідних завдань пошукової діяльності); мотиваційний етап – внутрішнє спонукання до креативного вчинення (поява особистісно вмотивованого креативного поля, виявлення нового бачення проблеми та принципу творчого діяння, прогнозоване розуміння розв'язку проблеми); дійовий етап – зреалізування творчого вчинення (реальне втілення творчого задуму, відкриття нового способу розв'язку проблеми, особистісне вчинення та конструювання власного продукту, умістовлення та упредметнення результату творчості, відкриття нового способу розв'язку проблеми); післядійовий етап – рефлексія процесу і результату здійсненого вчинення (критичне усвідомлення особистістю творчого продукту, самозвітування про перебіг і підсумок творчого процесу).

Зреалізування продуктивної діяльності студентами-психологами відповідно до динаміки розгортання процесу створення нового продукту в контексті теоретичного обґрунтування циклів розвитку творчості як процесу і діяльності обіймає такі фази: підготовча фаза (розуміння змісту та особливостей творчого завдання – ознайомлення з умовою виконання пошуково-мисленнєвої свідомої роботи, усвідомлення майбутніх результатів і дій та їх систем й одночасно того особистісного надзавдання, що новий продукт має бути створений); фаза інтуїтивного осягнення способу розв'язання проблеми (інкубація головної ідеї – спочатку малоусвідомлюваний, а далі все більш усвідомлюваний перебіг процесу розв'язування проблеми, розширення смислового поля розуміння контурів майбутнього інтелектуального продукту); фаза формування гіпотези і задуму (відшукування способу розв'язування проблеми – внутрішня робота особистості над відшукуванням шляху-способу досягнення мети – розв'язання проблеми, зреалізування власного творчого потенціалу і спроможностей); фаза розв'язку проблеми (перевірка гіпотези – оформлення творчого продукту, висока усвідомлюваність результатів і процесів дії креативної рефлексії, цілеспрямованості і творчо зорієнтованої самоактуалізації особистості).

Врахування психологічних особливостей творчих професійних здібностей дозволило обґрунтувати наявність чотирьох основних стратегій розвитку креативного продукування: стратегія аналогізування як ситуаційний пошук аналогій (продукування нових та/або оригінальних ідей, думок, створення креативного продукту на основі раніше відомих конструкцій та розмежування їх складників, компонентів або окремих функцій); стратегія комбінування як здійснення вмотивованих комбінаторних дій (мислєдіяльна побудова нової творчої конструкції та створення образу інноваційного продукту із набору відомих речей, деталей, засобів); стратегія реконструювання як креативного діяльного оперування наявним матеріалом (пошук відносно нового, альтернативного варіанту, способу пошукової вчинкової дії як схеми (моделі) творчої діяльності); універсальна стратегія створення нового і/або оригінального продукту (синтечно-вибіркове застосування аналогізування, комбінування і реконструювання як системне використання базових стратегій креативного проектування розв'язку проблеми-завдання).

Креативна самоорганізація особистості – важлива форма її об'єктивації розвиткової

психодуховної метасистеми у процесах самоактуалізації, самоспонування та самореалізації. Така самоорганізація водночас – це активне освоєння і перетворення індивідуальністю креативу зовнішніх умов своєї життєтворчості у власне творче відношення-ставлення. У зв'язку з цим критеріально виокремлено такі рівні самоорганізації творчого процесу особистості психолога як синергійної конгломерації: ситуація-самоактуалізація в контексті продуктивної діяльності (зреалізування особистістю творчого потенціалу, самовдосконалення і розвиток професійних творчих здібностей та фахових компетентностей, набуття професійної креативності у продуктивній інноваційно-пошуковій діяльності); мотивація-самоспонування до творчості (система творчих мотивів і здібностей, бажання пізнавати та перетворювати світ, внутрішня мотивація до започаткування і розвитку продуктивної пошуково-інтелектуальної активності); вчинкова дія-самоактивність творчого процесу (перетворення енергетики організованого екзистенціювання самоактивності у внутрішню свободу індивідуальності, що характеризує реально зорганізований і виявлений творчий потенціал особистості); саморефлексія творчого потенціалу (усвідомлення власних задатків і здібностей до продуктивної діяльності, становлення особистісного світогляду, набуття нових знань і прийомів творчої роботи, розвиток професійних творчих здібностей).

У результаті концептуального узагальнення вищевикладеного запропоновано методологічну (див. [31, с. 445; 33, с.117]) та теоретичну [31, с.446; 33, с.118] моделі розвитку професійних творчих здібностей особистості, що створена на засновках циклічно-вчинкового підходу і спрямована на формування креативного потенціалу, становлення творчої особистості фахівця.

Метою контрольної частини експерименту було визначення ефективності запропонованої циклічно-вчинкової технології розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів. Для перевірки ефективності цієї технології порівнювалися особливості актуалізації названих здібностей студентів психологічного профілю у цілому та окремих її показників на констатувальному та формуальному етапах експерименту. Діагностичне обстеження на розвивальному етапі проводилось за допомогою такого ж набору експериментальних методик, що і на констатувальному (див. "Вступ").

Досвід роботи у ході проведення формуального експерименту показав, що всі описані

види і засоби креативного впливу адекватні завданням, зокрема розвиткові професійних творчих здібностей майбутніх психологів. Про це свідчать зміни, які об'єктивно спостерігаються на підґрунті отриманих результатів, їх статистичної обробки та інтерпретації. Оцінюючи ефективність запропонованої програми і методики психоформування етапу експерименту, вкажемо на динаміку змін у розвитку професійних творчих здібностей студентів-психологів як у контрольній, так і в експериментальній групах.

Першочергово зауважимо, що сукупний наявний рівень розвиненості компонентів цих здібностей студентів-психологів експериментальної групи за результатами повторного дослідження виявився істотно вищим, ніж у контрольній. У психологічних деталях висновуємо таке: за результатами перевірки ефективності застосованої циклічно-вчинкової технології розвитку творчих спроможностей майбутніх психологів має місце значне підвищення рівня покомпонентного розвитку професійних творчих здібностей учасників експериментальної групи. Зокрема результати розвитку емоційно-когнітивного компоненту вказують на значні позитивні зміни в осіб експериментальної вибірки у півтори рази, чого не виявлено в контрольній групі; потребомотиваційний компонент учасників експериментальної групи у два з половиною рази вищий порівняно з контрольною; кількісно наявність комунікативно-продуктивного компонента у представників експериментальної програми в два рази більша, ніж в осіб контрольної; сформованість професійно-креативного складника в математичному вираженні в експериментальній групі також істотно вища, аніж у контрольній.

Для уточнення кількісних показників ефективності циклічно-вчинкової технології розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів застосовувалася статистична обробка даних (пакет SPSS). З метою підвищення достовірності результатів формування етапу експерименту розрахунки проводилися за t-критерієм Стюдента. Основним методом статистичної обробки емпіричного матеріалу був кореляційний аналіз, який показав, що блок методик, які були відібрані для дослідження рівня розвитку вищезазначених компонентів, є надійним та валідним.

Порівняльний аналіз результатів формування етапу експерименту дозволяє висновувати про підвищення рівня сформованості та взаємозв'язку компонентів професійних

творчих здібностей студентів-психологів в експериментальній групі та їх стагнацію в контрольній на момент проведення психоформування частини емпіричного дослідження. Результати перевірки ефективності циклічно-вчинкової технології розвитку вказаних здібностей підтвердили взаємозалежність і взаємозв'язок компонентів креативних можливостей студентів психологічного профілю та доцільність застосування розробленої системи форм, методів, прийомів і засобів, що впроваджена на підґрунті циклічно-вчинкового підходу та його принципів.

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено теоретико-методологічне обґрунтування авторської *концепції розвитку професійних мислення, творчості, креативності, діяльності майбутніх фахівців-психологів*. На засадах *циклічно-вчинкового підходу А.В.Фурмана* запропоновано логіко-психологічну структуру і виявлено особливості покомпонентної організації *вчинку творчості*; створено нову типологію професійних творчих здібностей; подано сутнісну характеристику рівнів розвиненості творчого потенціалу студентів-психологів; розроблено та експериментально перевірено *циклічно-вчинкову технологію розвитку креативних спроможностей* фахівців-психологів.

1. На основі теоретико-методологічного аналізу психолого-педагогічної літератури встановлено, що *категорійне поняття "творчість"* становить важливий мисленнєвий інструмент сучасного психологічного дискурсу, що охоплює широке поле людської практико-перетворювальної діяльності, спрямованої на створення певного продукту, що, по-перше, відрізняється новизною чи оригінальністю, по-друге, є значимим і корисним, по-третє, передбачає результативне та продуктивне розв'язання проблем, по-четверте, сприяє самоактуалізації і самореалізації креативної особистості. Своєрідною основою становлення *творчої особистості фахівця* та формування його професійних здібностей є **креативність**, завдяки якій розвивається спроможність до зреалізування творчого потенціалу, висунення неординарних ідей чи нестандартних варіантів розв'язку проблем, до створення нових смислових утворень у психодуховній самоорганізації особи, актуалізації її когнітивно-креативних процесів, миследіяльного опрацювання, креативного вчинення та критичної рефлексії новопосталих проблемних ситуацій і завдань.

2. Під професійними творчими здібностями майбутніх психологів розуміється самобутня психодуховна здатність до зреалізування вчинку творчості, спрямованого на постановку і розв'язання конкретних психологічних завдань, знаходження розв'язків професійних ситуацій та вибору оптимального з них, відкриття нового способу розв'язання проблемних задач, а також синтетично-вибіркове застосування здобутих методів і прийомів учинення задля здолання складних виробничих ситуацій у їх повсякденній професійній діяльності.

3. На підґрунті концептуальних положень циклічно-вчинкового підходу А.В.Фурмана виокремлено найважливіші закономірності розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів, а саме: прогресивну наступність етапів циклічного перебігу креативного вчинення, циклічність розгортання процесу створення творчого продукту, метасистемність у становленні особистості компетентного професіонала, самоорганізацію творчого процесу студента-психолога. Застосування цього підходу, передусім урахування сукупності якісних і кількісних характеристик-елементів творчості загалом і творчого потенціалу індивідуальності зокрема в динаміці актуалізованого проблемно-діалогічного зреалізування, дало змогу обґрунтувати структурно-функціональну модель професійних творчих спроможностей, яка змістовно характеризує основні сфери, складники, компоненти і механізми креативних можливостей особистості психолога.

4. Виокремлення емоційно-когнітивного, потребо-мотиваційного, комунікативно-продуктивного та професійно-креативного компонентів професійних творчих здібностей, котрі забезпечують досягнення професіоналами-психологами креативного рівня розвитку, в тому числі оволодіння методами, процедурами і технологіями продуктивної діяльності, дозволило підтвердити наявність взаємозалежності головних складових концептуальної моделі, створити за відповідними критеріальними ознаками (ступенем готовності до діяльності та компонентним набором професійних творчих здібностей) нову типологію спроможностей майбутніх фахівців-психологів до креативного вчинення.

5. За результатами констатувального етапу експерименту з'ясовано істотну взаємозалежність компонентів професійних творчих здібностей майбутніх психологів та встановлено недостатньо високий рівень розвитку творчого потенціалу студентів-психологів сучасних ЗВО. У ході аналізу існуючих форм, методів

і засобів визначеного формування виокремлено такі освітні технології і психокультурні форми підготовки творчої особистості-професіонала як модульно-розвивальні, імітаційно-рольові, проблемно-пошукові, дослідницькі, колективно-миследіяльнісні та вчинково-креативні. Підготовку креативно зрілих майбутніх психологів-практиків повно забезпечує оргдіяльнісно-ігрова психотехнологія розвитку професійних творчих здібностей, де кожна зміна етапу навчально-продуктивної діяльності доповнює застосування інноваційно-діяльнісних завдань, форм і засобів прямого та опосередкованого, ситуаційного і перспективного психологічних впливів, що актуалізують творчий потенціал майбутніх фахівців психологічного профілю та їхню готовність до продуктивної праці.

6. У підсумку проведення оргдіяльнісних ігор отримано результати, що характеризують опанування студентами-гравцями новими засобами ігрового ситуаційного миследіяння, методами креативного вчинення, програмами, проектами, внаслідок чого доведена доцільність розробки гри на тему "Шляхи актуалізації творчих здібностей та умови розвитку професійної креативності". У підґрунті висвітлення психолого-дидактичних умов розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів використано оргдіяльнісну гру як спосіб пошуково-перетворювальної активності, подолання ними стереотипу поведінкових актів та їхньої продуктивної перебудови дійсності, а у підсумку – як метод формування здатності студентів до інноваційних змін і створення ними нових оригінальних ідей.

7. У рамках авторської концепції обґрунтовано методологічну та теоретичну моделі розвитку професійних творчих здібностей особистості, реінтегровано зміст принципів циклічно-вчинкового підходу в рефлексивній проекції на предметне поле дослідження генези цих спроможностей, експериментально доведено доцільність використання цих моделей у пошуково-інноваційній діяльності студентів-психологів, що дало змогу не тільки розвивати в них творчий потенціал, а й інтенсифікувати становлення креативної особистості фахівця-професіонала.

8. У результаті формувального етапу експерименту емпірично підтверджено ефективність використання циклічно-вчинкової технології для актуалізації креативних спроможностей і підвищення рівня покомпонентного розвитку професійних здібностей студентів-психологів та становлення їх як творчих особистостей. Зокрема розвиток емоційно-ког-

нітивного компонента кількісно виявився у півтора рази вищим у представників експериментальної групи порівняно зі студентами контрольної; потребо-мотиваційний компонент у перших вивищився в два з половиною рази, тоді як у других він залишився майже незмінним; удвічі зріс показник наявності комунікативно-продуктивного компонента в осіб експериментальної програми, чого не сталося в контрольній групі; нарешті сформованість професійно-креативного компонента кількісно також істотно змінилася на краще у майбутніх психологів експериментальної вибірки, чого не відбулося у студентів контрольної групи.

Проведене дослідження, попри його наукову цінність і завершеність, усе ж виявляє низку похідних проблем, котрі потребують окремого психологічного дослідження. Щонайперше перспективи подальшого вивчення вбачаємо у поглибленому аналізі компонентів структурно-функціональної моделі розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів. Крім того, цікаві результати можна одержати при застосуванні авторських моделей розвитку креативних спроможностей та інваріантних оргдіяльнісно-ігрових технологій задля розвитку названих творчих здібностей студентів різних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академік Романець: творчість і праці: зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. Л.О. Шатирко. К.: Либідь, 2016. 272 с.
2. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей : учеб. пособ. Москва: Изд. центр "Академия", 2002. 320 с.
3. Вітакультурна методологія: антологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019.- 980 с.
4. Галамян Л.И. Основные закономерности творческой деятельности студентов и способы ее активизации. *Вестн. Волг. гос. ун-та. Серия 6. Университетское образование*. 2014. №1. С. 85-97.
5. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир: Рута, 2006. 320 с.
6. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. Москва: Педагогика, 1972. 208 с.
7. Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории: монографія. Москва: Педагогика, 1975. 368 с.
8. Методологія і психологія гуманітарного пізнання. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
9. Модульно-розвивальна система як соціокультурна організація. *Психологія і суспільство: спецвипуск*. 2002. № 3-4. 292 с.
10. М'ясоїд П.А. Психологічне пізнання: історія,

логіка, психологія. Київ: Либідь, 2016. 560 с.

11. Пономарев Я.А. Фазы творческого процесса (вместо введения). URL: <http://www.practicalthinking.narod.ru/ponomarev/ponomarev.pdf>.
12. Психологія вчинку: Шляхами творчості В.А. Роменця / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. А.В. Фурман. Київ: Либідь, 2012. 296 с.
13. *Психологія і суспільство*: Спецвипуск, присвячений 85-й річниці з дня народження Володимира Андрійовича Роменця. 2011. №2. 190 с.
14. Роменець В.А. Виховання творчих здібностей у студентів. *Психологія і суспільство*. 2018. №3-4. С. 178-223.
15. Роменець В.А. Психологія творчості: навч. посібник. 2-е вид., доп. Київ: Либідь, 2001. 288 с.
16. Роменець В.А., Маноха П.І. Історія психології ХХ століття: навч. пос. Київ: Либідь, 2016. 1056 с.
17. Фурман А.А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір: монографія. Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 312 с.
18. Фурман А.В. Вступ до теорії освітньої діяльності: курс лекцій. Тернопіль: НДУ МЕО. 2014. 86 с.
19. Фурман А.В. Генеза науки як глобальна дослідницька програма: циклічно-вчинкова перспектива. Фурман А.В. *Психологія і суспільство*. 2013. №4. С. 18-36.
20. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування : монографія. Ялта-Тернопіль: Економічна думка, 2008. 295 с.
21. Фурман А.В. Методологія як сфера науки, мислєдіяльності, методологування. *Методологія і психологія гуманітарного пізнання. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана : колективна монографія*. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 6-235.
22. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення : монографія. Київ: Правда Ярославичів, 1997. 340 с.
23. Фурман А.В. Навчальна проблемна ситуація як об'єкт психологічного пізнання. *Психологія і суспільство*. 2007. №1. С. 9-80.
24. Фурман А.В. Парадигма як предмет методологічної рефлексії. *Психологія і суспільство*. 2013. №3. С. 72-85.
25. Фурман А.В. Теоретична модель гри як учинення. *Наука і освіта*. 2014. №5. С. 3 – 10.
26. Фурман А.В. Теорія навчальних проблемних ситуацій: психолого-дидактичний аспект : монографія. Тернопіль-Астон, 2007. 164 с.
27. Фурман А.В., Шандрук С.К. Організаційно-діяльнісні ігри у вищій школі : монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 272 с.
28. Фурман А.В., Шандрук С.К. Сутність гри як учинення : монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 120 с.
29. Фурман А.В., Шандрук С.К. Циклічно-вчинкова модель гри як онтофеноменальної даності. *Психологія і суспільство*. 2014. №4. С. 24-74.
30. Фурман (Гуменюк) О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу : монографія. Ялта-Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 340 с.
31. Шандрук С.К. Методологічне обґрунтування теорії розвитку професійних творчих здібностей особистості. *Методологія і психологія гуманітарного*

піднання. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана : колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 363-454.

32. Шандрук С.К. Психологічні особливості загальної і творчої обдарованості підлітків. *Психологія і суспільство*. 2012. №4. С. 161-166.

33. Шандрук С.К. Психологія професійних творчих здібностей : монографія. Тернопіль: Економічна думка. 2015. 357 с.

34. Шандрук С.К. Теоретична модель розвитку професійних творчих здібностей особистості практичного психолога. *Психологія і суспільство*. 2015. №4. С. 107-121.

35. Щедровицький Г.П. Організаційно-діяльнісна гра як нова форма організації та метод розвитку колективної мислєдїяльності. *Психологія і суспільство*. 2006. №3. С. 58-69.

36. Щедровицький Г.П. Организация деятельности студента : Сборник текстов (2). Из архива Г.П. Щедровицкого. Т 9. Москва: Наследие ММК, 2004. 320 с.

37. Shandruk S.K. Theoretical-methodological foundations organization of training-productive activity of students-psychologists. *Науковий огляд*. 2015. №7 (17). С.134-144.

REFERENCES

1. Miasoid, P. A. & Shatyko, L. O. (Eds.). (2016). *Akademik V. A. Romenets: tvorchist i pratsi [Akademic V. A. Romenets: creativity and work]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

2. Bogojavlenskaja, D. B. (2002). *Psihologija tvorcheskikh sposobnostej [Psychology of creativity]*. Moscow: "Akademia" [in Russian].

3. Furman, A. V. & Furman, O. I. & Shandruk, S. K. & Co (2019). *Vitakulturna metodolohiia: antolohiia. Do 25-richchia naukovoї shkoly profesora A. V. Furmana [Viticulturnal methodology: an anthology. To the 25th anniversary of professor A. V. Furman's Scientific School]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

4. Galamian, L. I. (2014). *Osnovnye zakonomernosti tvorcheskoy dejatel'nosti studentov i sposoby ee aktivizatsii [The main laws of students creative activity and methods of its activation]*. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universitet – Bulletin of Volgograd State University*. Vol 6, 1, 85-97 [in Russian].

5. Moliako, V. O. & Muzyka, O. L. (Eds.). (2006). *Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen [Abilities, creativity, talent: theory, methodology, research results]*. Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].

6. Matiushkin, A. M. (1972). *Problemnye situatsii v myshlenii i obuchenii [Problematic situations in thinking and learning]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].

7. Mahmutov, M. I. (1975). *Problemnoe obuchenie. Osnovnye voprosy teorii [Problematic training. The main issues of the theory]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].

8. Furman, A. V. & Furman, O. I. & Shandruk, S. K. & Co (2019). *Metodolohiia i psykholohiia humanitarnoho piznannia. Do 25-richchia naukovoї shkoly profesora A. V. Furmana [Methodology and psychology of humanitarian cognition. To the 25th anniversary of professor A. V. Furman's scientific school]*. Ternopil:

TNEU [in Ukrainian].

9. Modulno-rozvyvalna systema yak sotsiokulturna orhanizatsiia [Modular-developmental system as a socio-cultural organization]. (2002). *Psykholohiia i suspilstvo (spetsvypusk) – Psychology and society (special issue)*, 3–4 [in Ukrainian].

10. Miasoid, P. A. (2016). *Psykholohichne piznannia: istoriia, lohika, psykholohiia [Psychological knowledge: history, logic, psychology]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

11. Ponomarev, I. A. *Fazy tvorcheskogo processa [Phases of the creative process]*. URL: <http://www.practicalthinking.narod.ru/ponomarev/ponomarev.pdf> [in Russian].

12. Myasoid, P. A. & Furman, A. V. (Eds.). (2012). *Psykholohiia vchynku: Shliakhmy tvorchosti V. A. Romentsia [Psychology act: the way of creativity, of V. A. Romenets]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

13. *Psykholohiia i suspilstvo: spetsvypusk, prysviachenyi 85-y richnytsi z dnia narodzhennia Volodymyra Andriiovycha Romentsia – Psychology and Society: a special issue dedicated to the 85th anniversary of the birth of Volodymyr Romenets*. (2011). Vol 2 [in Ukrainian].

14. Romenets, V. A. (2018). *Vykhovannia tvorchykh zdibnostei u studentiv [Education of students creative abilities]*. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3–4, 178–223 [in Ukrainian].

15. Romenets, V. A. (2001). *Psykholohiia tvorchosti [Psychology of creativity]*. Vol. 2. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

16. Romenets, V. A. & Manokha, P. I. (2017). *Istoriia psykholohii XX stolittia [History of psychology of the twentieth century]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

17. Furman, A. A. (2016). *Psykholohiia osobystosti: tsinnisno-orientatsiyni vymir [Personality psychology: value-orientation dimension]*. Odesa: ONPU; Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

18. Furman, A. V. (2014). *Vstup do teorii osvithoi dialnosti [Introduction to the theory of educational activity]*. Ternopil: NDU MEO [in Ukrainian].

19. Furman, A. V. (2013). *Heneza nauky yak hlobalna doslidnytska prohrama: tsyklichno-vchynkova perspektyva [Genesis of science as a global research program: a cyclical-action perspective]*. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 18–36 [in Ukrainian].

20. Furman, A. V. (2016). *Ideia i zmist profesiinoho metodolohuvannia [The idea and content of professional methodologization]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

21. Furman, A. V. (2019). *Metodolohiia yak sfera nauky, mysledialnosti, metodolohuvannia [Methodology as a sphere of science, art, and methodology]*. *Metodolohiia i psykholohiia humanitarnoho piznannia – Methodology and psychology of humanitarian cognition*, 6–235. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

22. Furman, A. V. (1997). *Modulno-rozvyvalne navchannia: pryntsypy, umovy, zabezpechennia [Modular development training: principles, conditions, provision]*. Kyiv: Pravda Yaroslavychiv [in Ukrainian].

23. Furman, A. V. (2007). *Navchalna problemna sytuatsiia yak ob'ekt psykholohichnogo piznannia [Educational problem situation as an object of psychological knowledge]*. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 9–80 [in Ukrainian].

24. Furman, A. V. (2013). *Paradyhma yak predmet*

metodolohichnoi refleksii [The paradigm as a subject of methodological reflection]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 72–85 [in Ukrainian].

25. Furman, A. V. (2014). Teoretychna model hry yak uchynennia [The theoretical model of the game as a teaching]. *Nauka i osvita – Science and education*, 5, 95–104 [in Ukrainian].

26. Furman, A. V. (2007). *Teoriia navchalnykh problemnykh situatsii: psykhologo-dydaktychnyi aspekt [Theory of educational problem situations: psycho-didactic aspect]*. Ternopil: Aston [in Ukrainian].

27. Furman, A. V. & Shandruk, S. K. (2014). *Orhanizatsiino-diialnisni ihry u vyshchii shkoli [Organizational and activity games in high school]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

28. Furman, A. V. & Shandruk, S. K. (2014). *Sutnist hry yak uchynennia [The essence of the game as a deed]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

29. Furman, A. V. & Shandruk, S. K. (2014). Tsyklichno-vchynkova model hry yak ontofenomenalnoi danosti. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 24–74 [in Ukrainian].

30. Furman (Humeniuk), O. I. (2008). *Teoriia i metodolohiia innovatsiino-psykholohichnoho klimatu zahalno-osvitnoho zakladu [Theory and methodology of innovation-psychological climate of the general educational institution]*. Yalta-Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].

31. Shandruk, S. K. (2019). Metodolohichne obhruntuvannia teorii rozvytku profesiynykh tvorchykh zdibnostei osobystosti [Methodological substantiation of the theory of development of professional creative abilities of the individual]. *Metodolohiia i psykholohiia humanitarnoho piznannia – Methodology and psychology of humanitarian cognition*, 363–454. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

32. Shandruk, S. K. (2012). Psykholohichni osoblyvosti zahalnoi i tvorchoi obdarovanosti pidlitkiv [Psychological features of general and creative talent of teenagers]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 161–166 [in Ukrainian].

33. Shandruk, S. K. (2015). *Psykholohiia profesiynykh tvorchykh zdibnostei [Psychology of professional creative abilities]*. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].

34. Shandruk, S. K. (2015). Teoretychna model rozvytku profesiynykh tvorchykh zdibnostei osobystosti praktychnoho psykhologa [Theoretical model of development of professional creative abilities of the personality of the practical psychologist]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 107–121 [in Ukrainian].

35. Shchedrovtskyi, H. P. (2006). Orhanizatsiino-diialnisna hra yak nova forma orhanizatsii ta metod rozvytku kolektyvnoi myslediialnosti [Organizational-activity game as a new form of organization and method of development of collective thinking]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 58–69 [in Ukrainian].

36. Shchedrovickiy, G. P. (2004). Oraganizacionno-deyatelnostnaya igra [Organization-activity game]. *Iz arhiva G.P. Shchedrovitskogo – From the archive of G.P. Shchedrovitsky*. Vol. 9. Moscow: Nasledie MMK [in Russian].

37. Shandruk, S. K. (2015). Theoretical-methodological foundtions organization of training-produktive activity of dtudents-psychologists. *Naukovyi oqliad – Scientific review*, 7 (17), 134–144 [in English].

АНОТАЦІЯ

Шандрук Сергій Костянтинович.

Концепція розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів.

У роботі здійснено теоретичне узагальнення і методологічне вирішення актуальної проблеми – системного розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів. Подані результати наукового обґрунтування і категорійного аналізу понять “творчість”, “креативність” і “творчі професійні здібності”, і потім на їх фундаменті визначено концептуальні засади циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана до розвитку креативних можливостей студентів психологічного профілю. Встановлено, що у структурі готовності психологів-професіоналів значна роль належить творчому компоненту, а саме професійній креативності як здатності особистості відображати і творчо змінювати продукти психологічної праці, стаючи при цьому активним суб’єктом, відповідальною і готовою до вчинку творення індивідуальністю. Емпірично виявлено рівні розвитку базових компонентів професійних творчих здібностей майбутніх психологів та аргументована взаємозалежність цих компонентів. Реалізація творчих підстав і практичних аспектів розвою вказаних здібностей зумовлена встановленням певних закономірностей їх формування. Зокрема має місце: а) прогресивна послідовність етапів циклічного перебігу особистісного креативного вчинку, починаючи з виникнення проблемних ситуацій, виявлення оригінальних рішень, появи мотивованого креативного поля і повного розуміння нового способу вирішення проблеми і критичного усвідомлення особистої динаміки і результатів створення продуктів творчості; б) циклічність розгортання процесу створення особистістю результатів творення та особливостей пошуково-розумової креативної роботи, визначення шляху-способу вирішення проблеми і рефлексії творчо орієнтованої самоактуалізації особистості; в) метасистемність у становленні професійної креативності фахівця як сукупність стратегій пошуку (аналогізування, комбінування, реконструювання і т.д.), яка виступає підставою креативного проектування оригінального або персоналізованого продукту; г) самоорганізація творчого процесу особистості як синергетична цілісність інтелектуально та екзистенційно узгоджених поведінкових і вчинкових етапів реалізації, яка актуалізує потенціал її вольової, розумової, мотиваційної, комунікативної активності і, як наслідок, стимулює вироблення креативного підходу до ефективної реалізації виробничих або ділових завдань. Обґрунтовано оргдіяльнісну ігрову технологію як результативну психокультурну форму підготовки особистості психолога-професіонала і доведено доцільність застосування цієї технології для актуалізації креативного потенціалу майбутніх фахівців психологічного профілю та їх готовності до продуктивної праці. Виконання принципів і нормативів циклічно-поступкового підходу дало змогу збагатити змістовно-сміслову поле розвитку професійних творчих здібностей здобувачів вищої освіти. Передусім визначено психодидактичні умови, тобто здійснені розробка і впровадження такої освітньої моделі, яка

відображає системотвірну єдність причин та обставин в креативному пізнанні і мислепродуктивній діяльності й таким чином реалізує прискорене становлення творчої індивідуальності. Запропонована модель містить сукупність якісних і кількісних характеристик-елементів як творчості в цілому, так і творчого потенціалу особистості зокрема, в динаміці актуалізованого креативного процесу професійного вдосконалення. У психологічній структурі вчинку творчості психолога виділені наступні компоненти: емоційно-когнітивний (вміння ситуаційно мобілізувати свою психоенергетику, цілеспрямованість, вольовий ресурс поведінки), потребо-мотиваційний (потреби, мотиви, цілі, інші стимули – бажання, переконання і тощо, виникнення інтересу до творчої активності), комунікативно-продуктивний (реалізація оптимального стилю спілкування, обговорення процесу творчого акту, достеменно здійснення креативних дій) і професійно-креативний (свідомий контроль за результатами свого творчого діяння і за рівнем свого креативного розвитку та/або індивідуальних досягнень). Тому розвиток професійних творчих здібностей особистості психолога - це перш за все якісна зміна сфер пошукової креативної вчинковості, їх складових та структурних компонентів шляхом входження її у сферу продуктивної діяльності. Причому здійснювати розвиток такого рівня можливостей краще за допомогою задіяння тих психологічних механізмів, які являють собою впливову систему різних умов, відносин, засобів, зв'язків та актуалізацію інших психічних явищ і тенденцій, які забезпечують розвиток здібностей креативної індивідуальності. Запропоновано авторську методологічну та теоретичну моделі розвитку професійних творчих здібностей на підґрунті логіко-психологічної структури вчинку у взаємодоповненні ситуаційного, мотиваційного, діяльного і післядіяльного компонентів, що уможливило виокремлення та опис етапів, фаз, стратегій і рівнів особистісно креативного вчинення й реалізації студентами-психологами власного творчого потенціалу. Експериментально доведено ефективність запропонованої циклічно-вчинкової технології актуалізації креативних спроможностей студентів і формування їх творчої особистості саме як психологів-професіоналів.

Ключові слова: *творчість, професійна креативність, психолог, професійні творчі здібності, творча особистість, індивідуальність, креативне вчинення, циклічно-вчинковий підхід, організаційно-діяльна гра, інноваційно-пошукова діяльність, типологія творчих спроможностей.*

ANNOTATION

Serhiy Shandruk.

The concept of development of future psychologists' professional creative abilities.

The theoretical generalization and methodological solution of the actual problem - system development of professional creative abilities of future practical psychologists is carried out in the work. The results of the scientific substantiation and categorical analysis of the concepts of "creativity" and "creative professional abilities" are pre-

sented, and then on their foundation the conceptual basis of A. V. Furman's cyclic-deed approach to the development of creative abilities of psychological profile students are defined. It has been established that in the structure of the readiness of professional psychologists, a significant role belongs to the creative component, namely to professional creativity as the ability of personality to display and creatively change the products of psychological work, becoming an active subject, responsible and ready to create individuality. The levels of development of the basic components of future psychologists' professional creativity have been empirically detected and the interdependence of these components has been substantiated. The realization of creative grounds and practical aspects of the development of these abilities is conditioned by the establishment of certain regularities of their formation. In particular, there is: a) a progressive sequence of stages of the cyclical course of personal creative action, starting with the emergence of problematic situations, the identification of original solutions, the emergence of a motivated creative field and a full understanding of a new way of solving the problem and critical awareness of the personal dynamics and results of creation the creativity products; b) cyclicity of deployment of the creating process by personality the results of creation and features of search-and-brain creative work, determining the way-method to solve the problem and reflection of creatively-oriented self-actualization of personality; c) metasystematic in the formation of professional creativity of the specialist as a set of search strategies (analogizing, combining, reconstructing, etc.), which is the basis of creative design of the original or personalized product; d) self-organization of the personality's creative process as a synergistic integrity of intellectually and existentially coordinated behavioral and action stages of realization, which actualizes the potential of her volitional, mental, motivational, communicative activity and, as a consequence, stimulates the development of creative approach to the effective implementation of industrial or business tasks. The organizationally active game technology as an effective psychocultural form of training the psychologist-professional personality is substantiated and the expediency of using this technology to actualize the creative potential of future specialists of psychological profile and their readiness for productive work is proved. Fulfillment of principles and norms of the cyclical-gradual approach made it possible to enrich the substantive-semantic field of development of professional creative abilities of applicants for higher education. First of all, psychodidactic conditions are defined, that is, the development and implementation of such an educational model is carried out, which reflects the system-building unity of causes and circumstances in creative cognition and thought-producing activities, and thus realizes the accelerated formation of creative individuality. The proposed model contains a set of qualitative and quantitative characteristics-elements of both creativity in general and the creative potential of personality in particular, in the dynamics of the actualized creative process of professional improvement. The following components of the psychologist's act of creativity are singled out in the psychological structure: emotional-cognitive (ability to situationally mobilize his psycho-energy, purposefulness, volitional resource of behavior), need-motivational (needs,

motives, goals, other stimuli – desires, beliefs, etc., occurrence of the creative activity interest) communicative-productive (realization of the optimal style of communication, discussion of the creative act process, precise realization of creative actions) and professional-creative (conscious control over the result of his creative act and in terms of his creative development and / or individual achievements). Therefore, the development of the psychologist's professional creative abilities is first and foremost a qualitative change of search creative activity spheres, their components and structural components by entering it into the sphere of productive activity. And it is better to develop this level of opportunity through the involvement of those psychological mechanisms that represent an influential system of different conditions, relationships, means, connections and actualization of other mental phenomena and tendencies that ensure the development of the abilities of creative individuality. The author's methodological and theoretical models of the development of professional creative abilities on the basis of logical-psychological structure of the act in the complementarity of situational, motivational, active

and after-action components, which made it possible to single out and describe the stages, phases, strategies and levels of the personally creative deed and realization by students-psychologists their own creative potential. The effectiveness of the proposed cyclically-deed technology of actualizing the creative abilities of students and the formation of their creative personality precisely as professional psychologists has been proved experimentally.

Keywords: *creativity, professional creativity, psychologist, professional creative abilities, creative personality, individuality, creative deed, cyclic-deed approach, the organizationally active game, innovative-search activity, typology of creative abilities.*

Рецензенти:

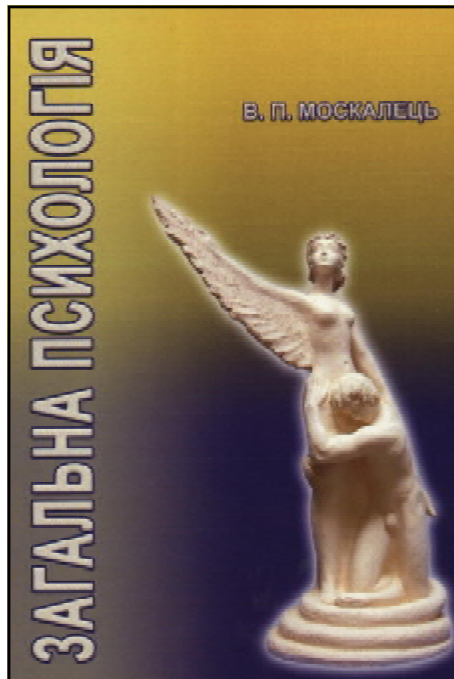
**д. психол. н., проф. Карпенко З.С.,
д. психол. н. проф. Шевченко Н.Ф.**

**Надійшла до редакції 15.12.2019.
Підписана до друку 05.01.2020.**

Бібліографічний опис для цитування:

Шандрук С.К. Концепція розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів. Психологія і суспільство. 2020. №1. С. 35–55. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.01.035>

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Москалець В. П.

Загальна психологія : підручник. Київ : Ліра К, 2020. 564 с

В підручнику з позицій системного підходу розкрито функціональну сутність, основні функції та інформаційну природу психіки. Висвітлено сутнісний зміст і системну взаємодію базових структурних утворень людської психіки: уваги, відчуттів, сприймання, уяви, інтелекту, мислення й мовлення, пам'яті, емоційних процесів і станів. З позицій гуманістичної парадигми та мотиваційно-динамічного підходу в психології показано основні складові та властивості особистості як психічної системи, в якій інтегрально поєднуються у цілісну сукупність усі структури й функції психіки, зокрема: біологічну, суспільну (соціальну) і духовну природу (сутності) людини; задатки й здібності, темперамент, кореляційні взаємозв'язки конституційно-антропометричних та психічних властивостей індивіда; соціальні та соціально-психологічні умови, фактори й механізми формування та функціонування психіки особистості, зокрема, "Втечі в Натовп". ("Escape to Crowd"), "Втечі від Свободи" ("Escape from Freedom"), "Позитивної Свободи"; основний психологічний зміст духовності, моральності, совісті особистості, психології християнської любові та "розумного егоїзму", "Втечі від Абсурду" ("Escape from Absurd"), психорегулятивний аспект віри в Бога; характер; загальнопсихологічний аспект діяльності особистості та її видів: комунікативної (спілкування), ігрової, пізнавальної, аксіологічної (ціннісно-орієнтаційної), перетворювальної (праці).

Для студентів спеціальності "психологія".